

УДК 159.938.363.5 : 378.4 – 047.36

ТІТОВА Тетяна Євгенівна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

КРИКЛЯ Катерина Петрівна

*асистент кафедри психології Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МОНІТОРИНГУ В РОБОТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ВИШУ

У статті здійснюється теоретичний аналіз можливостей використання моніторингу в роботі психологічної служби вишу. Характеризуються особливості психологічного моніторингу та процедури його проведення. Психологічний моніторинг розглядається як форма здійснення проектної діяльності психологічної служби вишу. Розкриваються можливості застосування інтерактивної анкети у процесі психологічного моніторингу соціально-психологічної адаптації студентів до навчання

Ключові слова: моніторинг, психологічний моніторинг, психологічна служба вишу, психологічний супровід, соціально-психологічна адаптація.

Постановка проблеми. Проведення моніторингу в системі освіти є одним із пріоритетних завдань психологічної служби, оскільки дані моніторингу дозволяють не лише вивчати різноманітні характеристики освітньої системи, але й оперативно реагувати на існуючі проблеми. Зазначене, у свою чергу, дозволяє створити розвивальне освітнє середовище та підвищити якість психологічного забезпечення освітнього процесу.

Сучасний виш покликаний не лише формувати в майбутніх спеціалістів відповідні професійні знання, але й розвивати їхню особистість, сприяти розкриттю їхнього потенціалу. Використання моніторингу в роботі психологічної служби вишу дає можливість оптимізувати навчальний процес, визначати актуальні потреби та запити студентів, а також сприяти їх особистісному розвитку.

Аналіз останніх наукових праць. Проблема використання моніторингу для інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління освітою та проектування розвивального освітнього середовища дедалі більше привертає увагу науковців. У сучасних педагогічних дослідженнях моніторингу наголошується на тому, що він виступає одним із компонентів дидактичної системи професійної підготовки та важливим інструментом оцінки якості освіти (Д.М. Бодненко, В.М. Герасимов, В.Г. Горб, Д.М. Євгенєв,

О.Б. Жильцов, А.В. Клопов, О.Л. Лещинський, Н.П. Мазур,
М.А. Нізіков, Н.Ш. Нікітіна, Н.В. Ніколаєва, О.А. Сінченко,
Г.А. Шабанов та ін.).

Дослідники, говорячи про особливості організації психологічної служби вишу, вказують на провідну роль проектування у діяльності психологічної служби та необхідність пошуку ефективних форм її здійснення (С. В. Альохіна, М. Р. Бітянова, О. Ф. Кушнірова, Т. Л. Надвинична, А. В. Фурман та ін.).

Основна мета статті – проаналізувати особливості психологічного моніторингу та визначити можливості його використання психологічною службою вишу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час моніторинг є достатньо поширеним методом, що використовується представниками різних наукових галузей, зокрема, педагогами, соціологами, психологами. Існує складність у визначенні поняття «моніторинг», оскільки, з одного боку, в рамках кожної наукової сфери існують свої методологічні основи дефініції поняття, а з другого боку – моніторинг знаходиться на перетині наукової та практичної діяльності [4]. Поняття «моніторинг» (походить від лат. monitor – нагадувати, наглядати) вперше було використано як науковий термін англійськими науковцями та використовувалось по відношенню до отримання інформації щодо функціонування навчальних закладів [4]. Особливого значення набуває використання моніторингу в системі освіти. У наш час освітній моніторинг розглядається як «системний процес постійного науково-дослідницького спостереження за поточною ситуацією досліджуваного об'єкта в освіті для наступного аналізу, коригування та прогнозування [9, с.457].

Зазначимо, що є певні відмінності у проведенні педагогічного, соціологічного та психологічного моніторингу, різними є й об'єкти їх дослідження. Так, на думку О.А. Орлова, педагогічний моніторинг дозволяє визначити результати навчально-виховного процесу та ефективність засобів, що використовуються в цьому процесі. Соціологічний моніторинг, на його думку, спрямований на спостереження (на основі визначених критеріїв) за соціальними процесами, а психологічний – встановлює тенденції та закономірності психологічного розвитку різних вікових груп [2].

С.В. Альохіна зазначає, що психологічний моніторинг є особливим різновидом моніторингу, предметом якого є «умови, що визначають розвиваючий характер освіти, або соціально-психологічні ризики, які існують в освітньому середовищі» [2, с.71].

Із-поміж основних функцій моніторингу науковці визначають відстеження, попередження, контроль та прогнозування особливостей функціонування різних елементів освітньої системи [3; 4]. Залежно від мети та завдань моніторингу, визначають такі його види, як

динамічний, порівняльний, комплексний, інформаційний, проблемний, базовий тощо [2].

Моніторинг освітніх закладів проводиться на різних рівнях – на кафедральному чи університетському, на адміністративному (охоплює всі вищі міста), на регіональному (охоплює усі вищі регіону/області) та загальнонаціональному (об'єктом моніторингу є система освіти в цілому).

У нашій статті ми зосередимо увагу на моніторингу, який проводиться в внутрішньо університетському рівні. Він передбачає використання програми моніторингу та застосування спеціальних показників і критеріїв оцінювання. В процесі складання програми моніторингу визначаються об'єкти моніторингу, його цільова група, мета та завдання, методи та методики, які будуть використовуватись, вказується статус моніторингу (наприклад, первинний, корекційний тощо). Якість моніторингу залежить від чіткості сформульованих критеріїв, визначення існуючих ризиків (можливість виникнення некерованих впливів зовнішнього середовища), строків проведення. За результатами моніторингу складається звіт та надаються відповідні рекомендації [8].

Моніторинг зазвичай проводиться в кілька етапів:

1. *Попередній*, на якому відбувається підготовка до моніторингу, визначаються мета та період проведення, виокремлюються досліджувані об'єкти та цільова група, добирається інструментарій для дослідження.

2. *Основний*, на якому відбувається формування структури моніторингу, збір даних та обробка результатів.

3. *Заключний*, в ході якого систематизуються та аналізуються результати дослідження, робляться висновки та приймаються відповідні рішення [9].

На нашу думку, психологічний моніторинг є потужним інструментом, який може використовуватися в роботі психологічної служби вишу, оскільки сучасність ставить дедалі вищі вимоги до системи освіти не лише щодо рівня знань випускників, але й до рівня розвитку їх особистості. У зв'язку з цим значно зростає роль психологічного супроводу професійної освіти у вищому навчальному закладі. У вирішенні багатьох завдань важливу функцію виконує психологічна служба вишу, основною метою якої є саме психологічний супровід, як «організована, структурована та постійно здійснювана робота психологічної служби, спрямована на розвиток майбутнього випускника в період навчання у вищій школі, розкриття потенційних здібностей студента, а також корекція різноманітних ускладнень у його особистісному розвитку» [6, с.11].

А.В. Фурман зазначає, що існує чотири підходи до організації роботи психологічної служби вишу – клієнтський (пасивно-

очікувальний) і психорозвивальний (належать до традиційних підходів), а також проектно-модельний і змістовно-інноваційний (які належать до інноваційних підходів). При цьому, перший та четвертий підхід, на його думку є індивідуально орієнтованими, елітарними та вимагають дотримання низки умов для продуктивної роботи працівників психологічної служби вишу та, відповідно, підвищує вимоги до компетентності практичного психолога [10]. А.В. Фурман зазначає, що професійний практичний психолог повинен здійснювати «багатозмістове психологічне практикування, поєднуючи теоретичну, методологічну, проектну, методичну, експериментальну та суто досвідно-практичну види роботи задля основного – розв'язання конкретної психосоціальної проблеми клієнта, групи, організації» [10, с.100], що дає можливість не лише вирішити проблему клієнта, а й оздоровити «психоемоційну атмосферу та організаційний клімат певного локалізованого (формального чи ділового) суб'єктного довкілля [10, с.100]. Широкі можливості для вирішення окреслених завдань, на нашу думку, надає саме психологічний моніторинг.

При організації роботи психологічної служби вишу може виникати проблема проектування її діяльності. Однією із ефективних форм здійснення проектної діяльності, на думку С.В. Альохіної та М.Р. Бітянної, є соціально-психологічний моніторинг, оскільки він дозволяє «відслідковувати психологічну складову освіти та вчасно приймати рішення про долю тих чи інших педагогічних інновацій, коригувати освітні завдання, створювати необхідні умови для розвитку тощо» [1, с.67].

Дані, отримані під час психологічного моніторингу навчального середовища, дозволяють оцінити його актуальний стан та тенденції розвитку з точки зору психологічного благополуччя. Постійно діючий психологічний моніторинг може стати основою аналітичної та проектувальної діяльності служби практичної психології освіти. На основі його даних можна поглиблювати уявлення про різні групи та контингенти студентів, специфіку їхнього розвитку в різних навчальних середовищах, критеріях психологічного оцінювання якості освіти, визначення перспектив розвитку психологічної служби вишу та освіти в цілому [2].

Результати моніторингу, на думку О.А. Синиченко, сприяють розвитку особистості майбутнього фахівця, оскільки отримані дані узагальнюються, інтерпретуються, а на їх основі створюється прогноз подальшого розвитку того явища чи процесу, який вивчається [9]. Моніторинг у системі освіти може проводитись у різних напрямках, однак, перш за все, на нашу думку, він повинен здійснюватись психологічною службою вишу з метою з'ясування рівня соціально-психологічної адаптації студентів до навчання.

Під адаптацією до навчання у виші, йдучи за М.С. Яницьким та О.Ф. Кушнеровою, ми розуміємо «процес входження особистості у сукупність нових ролей та форм діяльності, які визначають вироблення оптимального режиму функціонування особистості у навчальному середовищі» [11, с.176].

Проблема адаптації є особливо актуальною для студентів першого курсу. З початком навчання у виші першокурсники стикаються з новими умовами діяльності та соціального середовища, ефективність пристосування до яких значною мірою визначає успішність їх навчальної діяльності та подальший особистісний розвиток. Результат цілісної адаптації першокурсників до умов навчання у ВНЗ багато в чому залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів.

До зовнішніх факторів належать соціологічний блок (вік, соціальне положення, тип довузівської освіти) та педагогічний блок (організація середовища, матеріально-технічна база закладу, рівень педагогічної майстерності викладачів, наявність інституту кураторства).

До внутрішніх факторів відноситься психологічний блок, який містить індивідуально-психологічні та соціально-психологічні фактори (професійна та особистісна спрямованість, інтелект, мотивація, особистісний адаптаційний потенціал першокурсника, об'єм та рівень їхніх знань, рівень моральної та соціальної зрілості, ступінь прийняття соціальної ролі «студент», засвоєння норм і традицій вишу) [7].

У роботі психологічної служби найбільше розглядаються саме внутрішні фактори адаптації студентів-першокурсників, оскільки вимоги навчального процесу, зміни у сфері спілкування, нові соціальні ролі вимагають вміння швидко орієнтуватись, засвоювати нові види діяльності, проявляти гнучкість у ставленні до інших цінностей, норм та правил поведінки. Відсутність або недостатній рівень сформованості таких якостей може негативно впливати як на навчальний процес, так і позначатись на особистісному розвитку студентів.

До суб'єктивних факторів, що можуть негативно вплинути на процес адаптації та є типовими причинами ускладнень у студентів перших курсів, відносять: недостатній рівень шкільної підготовки, несформованість навичок навчальної роботи; слабкість волевої регуляції, пасивну роль в оволодінні обраною спеціальністю, низький рівень культури, соціальну інфантильність, випадковість зробленого професійного та життєвого вибору, невпевненість у власних силах, сумніви у можливості успішного навчання у ВНЗ тощо [5].

Необхідною умовою успішної діяльності студента є освоєння нових правил життя та навчання у виші. Протягом першого року відбувається входження студентів-першокурсників у студентський колектив, формуються навички та уміння раціональної організації

пізнавальної діяльності, усвідомлюється покликання до обраної професії, виробляється оптимальний режим праці, відпочинку та побуту, розвиваються та виховуються професійно значущі якості особистості. Процес адаптації першокурсників відбувається на наступних рівнях:

1. Пристосування до нової системи навчання.
2. Пристосування до зміни навчального режиму.
3. Вхідження у новий колектив.

Відповідно, аналіз результатів анкетування варто здійснювати на основі зазначених рівнів.

Для проведення психологічного моніторингу часто використовують анкетування. З метою підвищення якості збору даних, останнім часом науковці пропонують використовувати інтерактивні анкети. Інтерактивна анкета являє собою інструмент моніторингу, що дозволяє провести анкетування online [9]. Основна перевага інтерактивної анкети полягає в тому, що вона дозволяє зменшити як час заповнення анкети респондентом, так і час обробки дослідником даних. Крім того, при використанні такого типу анкети можливе залучення необмеженої кількості респондентів та щоденна обробка й оновлення даних.

Найбільш часто вживаними, на сьогодні, є стандартні HTML-анкети, інтерактивні FLASH-анкети, анкети з використанням Конджойнт-аналізу та клік-тести. Найбільш простою та придатною до використання у роботі психологічної служби вишу ми вважаємо HTML-анкету. Вона створюється на стандартній мові розмітки документів в Інтернеті та є повністю відповідною паперовому аналогу. Такий тип анкет виконується у традиційному вигляді та пропонує один або кілька варіантів або вписати свій [9].

Інтерактивний тип анкет інтегрує отримані дані, які збираються різними способами (через Інтернет, комунікації, документацію) в online режимі під час заповнення респондентом інтерактивної анкети [8]. Після обробки даних, отриманих в ході моніторингу, формується результат, який зберігається і є доступним для дослідника в будь-який час. Важливо зазначити, що інтерактивна анкета повинна відповідати всім вимогам безпеки дослідника та респондентів, чого можна досягнути за допомогою захисту від копіювання інформації, неможливості доступу до неї сторонніх осіб тощо.

За результатами моніторингу подається детальний звіт, складаються рекомендації, приймаються рішення. На основі результатів психологічного моніторингу можуть проводитись коригувальні та попереджувальні дії. При цьому, коригувальні дії пов'язані з визначенням та усуненням існуючих проблем або недоліків, а попереджувальні – з аналізом інформації для виявлення причин та попередження потенційно можливих невідповідностей [8].

Зазначене, по суті, являє собою основу провітницької, профілактичної, консультативної та психокорекційної роботи практичного психолога психологічної служби вищого навчального закладу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведення моніторингу в системі освіти є одним із пріоритетних завдань, що постають перед психологічною службою вишу. Використання психологічного моніторингу дає можливість оптимізувати навчальний процес, забезпечити психологічний супровід його учасників та створити розвиваюче освітнє середовище у виші.

Дані, отримані в результаті проведення психологічного моніторингу, дозволяють оцінити психологічні зміни, що відбуваються в освітньому середовищі та тенденції його розвитку, що є основою подальшої аналітичної та проектної діяльності психологічної служби. Основною метою проведення моніторингу психологічною службою є з'ясування рівня соціально-психологічної адаптації студентів до навчання, що залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів. Використання інтерактивної анкети для проведення психологічного моніторингу сприяє підвищенню якості збору та обробки інформації. Аналіз результатів моніторингу адаптації першокурсників варто здійснювати у відповідності до трьох рівнів процесу адаптації студентів до навчання. Оцінка рівня розвитку внутрішніх факторів адаптації студентів-першокурсників дозволяє здійснити на його основі прогноз і, як наслідок, забезпечувати ефективність подальших проектувальних кроків по створенню моделі психолого-педагогічного супроводу процесів, що відбуваються у освітньому середовищі.

Перспективи подальших розвідок використання моніторингу в роботі психологічної служби ми вбачаємо в розробці на його основі моделі психолого-педагогічного супроводу процесу адаптації першокурсників до навчання у виші.

Список використаних джерел

1. Алехина С.В. Мониторинг как вид профессиональной деятельности педагога-психолога / С.В. Алехина, М.Р. Битянова // Вестник практической психологии образования. – 2009. – №4. – С. 66-73.
2. Алехина С.В. Психологический мониторинг – инструмент развития образования / С.В. Алехина // Вестник практической психологии образования. – №1(10), январь-март 2007. – С.70-72.
3. Бодненко Д.М. Моніторинг навчальної діяльності: навчальний посібник. / Д.М. Бодненко, О.Б. Жильцов, О.Л. Лещинський, Н.П. Мазур – К : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2014. – 276 с.
4. Герасимов В.Н. Педагогический мониторинг в вузе: сущность, структура, содержание / В.Н. Герасимов, Д.Н. Евгеньев // Философия образования. – 2013. – №6(51). – С.204-214.

5. Жегульская Ю.В. Факторы учебной адаптации студентов первого курса (на примере кемеровского государственного университета культуры и искусств) / Ю.В. Жегульская // Вестник КемГУКИ. – 2011. – №15. – С.130-138.
6. Колосов Е.В. Психологическая служба вуза: теориями практика / Е.В. Колосов, В.Н. Бобылёв, В.А. Кручинин // Высшее образование в России. – 2007. – № 3. – С. 10-13.
7. Кушнерова О.Ф. Специфика социально-психологической адаптации студентов первого курса к обучению в ВУЗе / О.Ф. Кушнерова, Ю.Ю. Кушнерова // Психологические науки. – 2013. – №10. – С.2314-2317.
8. Никитина Н.Ш. Примерная методика мониторинга и оценивания качества подготовки специалистов в ВУЗе / Н.Ш. Никитина, Н.В. Николаева // Университетское управление: практика и анализ. – 2008. – №6(58). – С.79-84.
9. Синиченко О.А. Особенности формирования мониторинга востребованности выпускников ВУЗов / О.А. Синиченко // ИВД. – 2011. – №4. – С. 457-462.
10. Фурман А.В. Психологічна служба університету: від моделі до технології / А.В. Фурман, Т.Л. Надвична // Психологія і суспільство. – 2013. – №2. – С.80-104.
11. Яницкий М.С. Ценностно-смысловая парадигма как основа постнеклассической педагогической психологии / М.С. Яницкий, А.В. Серый, Ю.В. Пелех // Философия образования. – 2013. – №1. – С.175-186.

T. Titova, K. Krykليا

THE USAGE POSSIBILITIES OF MONITORING IN THE ACTIVITY OF UNIVERSITY'S PSYCHOLOGICAL SERVICE

The article looks at research dealing with usage possibilities of psychological monitoring at university. Monitoring is one of the priority tasks of the psychological service in the education system. It gives a detailed analysis educational process and educational environment.

Much attention is given to psychological monitoring as a form of implementation project activity of the psychological service. Psychological monitoring enables to optimize the educational process, provide psychological support to its participants and create a developing educational environment in higher education. The data of the psychological monitoring are the basis for further analytical and design activities of psychological service.

It gives a detailed analysis of the main purpose of university's psychological monitoring. It is to find out the level of students adaptation, which depends on external and internal factors. The using of html-questionnaire helps to improve the quality of psychological monitoring. It needs to analyze the results of monitoring of the adaptation in accordance with the three levels of the adaptation's process. Evaluation of adaptation of the first-year students allows predicting the effectiveness of further design steps to create a model of psychological support.

Key words: *monitoring, psychological monitoring, university's psychological service, psychological support, psychological adaptation.*

Надійшла до редакції 1.05.2017 р